

jen velmi málo chyb. Autorův text je doplněn řadou redakčních poznámek, doplňujících informace užitečné pro českého čtenáře. Snad by se též hodilo doplnit alespoň základní biografické údaje o pojednávaných osobnostech, protože těch se nám v Kirkově rapsodickém výkladu obvykle nedostává.

Souhrnem lze říci, že čtenář Kirkova *Konzervativního smýšlení* se nedomá nestranné analýzy konzervativních idejí, ale vášnivě zaujatého, tendenčního vypravování, které ho vtahuje do živého prostředí anglosaských intelektuálních dějin. Kirkovým živlem není akademická důkladnost, nýbrž předávání politického přesvědčení. Při všech výhradách k obsahu, vzhledem k rozsahu recenze jen naznačených na příkladu Kirkovy interpretace Burka, je to velice čtivé a přístupné pojednání o konzervativních politických idejích a osobách s nimi spjatých, rozsahem nesrovnatelné s ničím, co se dosud na českém knižním trhu objevilo. Jedná se zároveň o dnes již klasickou a v americkém pravicovém prostředí vlivnou knihu. Své čtenáře si jistě najde i u nás, ale ti náročnější by k dílu měli přistupovat s kritickou obezřetností.

Blanka Mouralová

Caspar von Schrenck-Notzing (ed.):

LEXIKON DES KONSERVATISMUS

Leopold Stocker Verlag, Graz/Stuttgart,
1996, 607 stran

Ačkoli již čtyři roky starý, je to dodnes ojedinělý pokus sestavit lexikon konzervatismu, který by pokrýval fenomén konzervatismu jako celek (i když, jak uvidíme, z určitého ne zcela samozřejmého hlediska). Konzervatismu v německé jazykové oblasti je v něm sice věnováno nepoměrně více prostoru než konzervatismu v jiných zemích, slovník se ale zdaleka neomezuje jen na něj. Podle editora nebylo záměrem sestavit slovník německého

konzervatismu, ale potřeba dodržet předpokládaný rozsah si disproporci vynutila. Také všech 40 spoluautorů lexikonu pochází patrně z německé jazykové oblasti (přínejmenším to tak vypadá podle jmen, když další informace o spoluautorech chybí). Pokud jde o témata, zahrnuje lexikon konzervatismus v praktické politice, politickém myšlení i v literatuře a náboženství.

Z celkového počtu 324 hesel tvoří velkou většinu hesla jmenná (průměrně o rozsahu jedné a půl dvousloupcové, hustě tištěné strany většího formátu). Pokud jde o německý svět, setká se běžný český čtenář pravděpodobně se značnou částí jmen poprvé. Stojí za zmínku, že asi 80 z postav, kterým je v lexikonu věnováno heslo, je šlechtického původu. Pojmových hesel obsahuje slovník něco přes 40; jedná se jak o obecně teoretické pojmy – jako např. autorita, svoboda, celistvost, obecné dobro, spravedlnost, domov, instituce, národ, právo, hodnoty –, tak pojmy označující historické fenomény – jako absolutismus, osvícenství, německý idealismus, libertariismus, sociální konzervatismus, totalitarismus. Další odlišitelnou skupinu (v počtu asi 30) tvoří hesla o konzervativních spolcích, hnutích, stranách a časopisech (jedno heslo tvoří dokonce samotným redaktorem lexikonu založený časopis *Criticón*). Vedle toho obsahuje lexikon 5 obsáhlejších souhrnných hesel: americký, německý, anglický, francouzský a švýcarský konzervatismus.

Každé heslo je opatřeno rozsáhlou bibliografií. Ta je rozdělena do oddílů: životopisné knihy o autorovi, díla pojednávaného autora, edice těchto děl, jejich překlady do německého jazyka, literatura k pojednávanému heslu. Minimální počet titulů v literatuře k významnějším heslům bývá 20, výjimkou není počet okolo 60 u těch nejvýznamnějších nebo souhrnných hesel.

Redaktor lexikonu, Caspar baron von Schrenck-Notzing, je sám mimo jiné autorem hesla „Konzervatismus, konzervativní“, jehož obsah nám může napovědět něco o kon-

cepci celého lexikonu. Jako zvláštní termín se označení „konzervativní“ rozšířilo v 1. polovině 19. století, přičemž samo ideové hnutí, které začalo být takto označováno, se – ještě bez označení – vyvíjelo asi od roku 1770; v tomto časovém rozmezí byly také napsány základní spisy konzervatismu. Myšlenkové proudy, které se takto sešly pod hlavičkou konzervativní, lze popsat v šesti bodech: 1. Obrana *Societas civilis* proti absolutismu (hl. J. Möser). 2. Spor o kulturně-revoluční projekty pozdního osvícenství, především v oblasti náboženství, tajných společenství a školství. 3. Vypořádání se se zásadami Francouzské revoluce (hl. E. Burke). 4. Historická právní škola. 5. Romantická nauka o státu a společnosti. 6. Teokratické učení „mistrů protirevoluce“ (J. de Maistre, L. G. A. de Bonald). Společnou myšlenkou za těmito proudy byla snaha o překonání osvícenské filozofie, hlavně v jejích náboženských a politických důsledcích, a znovunastolení zničeného řádu (zde musí mít autor na mysli především evropský kontinent).

Zavedení názvu „konzervativní“ pro toto mnohotvárné hnutí se odvozuje od názvu de Chateaubriandova časopisu „Le Conservateur“, vydávaného od října 1818 do března 1820. Celoevropsky se termín konzervativní rozšířil, když ho v roce 1832 britská strana Toryů převzala do svého názvu (Konzervativní strana).

Von Schrenck-Notzing rozlišuje tři fáze vývoje konzervativního myšlení. Období *klasického konzervatismu* ohraničuje lety 1770 až 1848. Charakterizuje jej jako období konzervatismu obráceného proti osvícenství, které postavilo člověka na místo Boha a ve světle rozumu požadovalo odstranění zažitých nešvarů, zvyklostí a předsudků. Klasický konzervatismus proti tomu obhajoval trvalost, řád a potřebu institucí jako předpokladu pro svobodu. Argumenty pro tento postoj shledával klasický konzervatismus buď teologicko-politické (ochrana řádu stvořeného Bohem), nebo politicko-sociologické (zkušenost potřeby kontinuity společenského vývoje). V druhé

fázi *občansko-nacionálního konzervatismu* (1848-1918) je pocíťována slaběji potřeba teoretických výkladů a rozhodující roli hraje praktický konzervatismus politických stran. Ten si osvojil elementy liberální a antistavovské a vystupoval jako ochránce patriotismu. Klasický konzervatismus přežil v tomto období ještě u antimodernistického křídla katolické církve. Období od roku 1918 označuje von Schrenck-Notzing za období *moderního konzervatismu*. V této době dochází opět k rozvoji duchovně politického hnutí, které je vzdálené stranické politice. Konzervativci hledají nové formy společenského řádu postavené na antropologickém realismu, které by se stavěly proti převládajícímu industrialismu, liberalismu a demokratismu.

Ačkoli byl konzervatismus (zvláště německý) oslaben již po druhé světové válce pro své vyústění v národní socialismus, byla to až kulturní revoluce 60. let, která konzervatismus z veřejného prostoru téměř úplně odstranila. Dnes vidí von Schrenck-Notzing konzervativní pozice v mnohých veřejných debatách opět přítomny, i když přítom nejsou nutně za konzervativní explicitně označovány.

Tomuto výkladu odpovídá koncepce pokrytí časové osy hesly v lexikonu. Klíčové je celé 19. století a především první polovina století 20. – ta jsou rovnoměrně a silně pokryta (okolo 200 z jmenných hesel, pojednávají o politických myslitelích, filozofech a teologích, praktických politikách a právnících, spisovatelích a publicistech). Naopak do druhé poloviny 18. století spadá jen něco přes 10 hesel, věnovaných ideovým zakladatelům konzervatismu. Navíc jsou jako vzdálení filozofičtí inspirátoři uvedeni ze starších Platón, Tomáš Akvinský, Richard Hooker a Robert Filmer. Ani druhá polovina 20. století není – ve shodě s celkovou koncepcí – zastoupena příliš silně. Z žijících osobností (v době vydání) jsou zastoupeni Rüdiger Altmann, Johannes Gross, Ernst Jünger a Gerd-Klaus Kaltenbrunner (němečtí publicisté), Erik Maria Kuehnelt-Leddihn (rakouský publicista), Walter

Künneht (německý teolog), Hermann Lübke (německý neokonzervativní politický filozof), Armin Mohler (švýcarský publicista a politický vědec, jeden ze spoluautorů lexikonu), Robert A. Nisbet, Elisabeth Noelle-Neumann-Maier-Leibnitz (německá výzkumnice veřejného mínění), Günter Rohrmoser (německý konzervativní filozof), Alexandr I. Solženicyn a Robert Spaemann. Z postav nedávné minulosti pak např. Russell Kirk, Friedrich A. von Hayek, Hans Georg von Studnitz (německý novinář), Herbert Gruhl (německý konzervativní ekologický politik) a Michael J. Oakeshott.

Své místo nachází v lexikonu např. i Mircea Eliade pro svou víru v kulturní regeneraci Evropy, především v regeneraci náboženství, nebo historik umění a teoretik ochrany kulturních památek Hans Sedlmayr. Žádné z hesel není naopak věnováno některé ze současných velkých politických stran nebo jejich představitelům. Lexikon zato obsahuje heslo „Ekologie, politická“, které nám může sloužit jako příklad postoje v mnohých rysech konzervativního, ačkoli se sám jako konzervativní zřídka označuje. Jako konzervativní rys ekologického postoje uvádí autor tohoto hesla (Heinz-Siegfried Strelow) skeptický obraz člověka, na kterém je postoj založen a ze kterého vyplývá jeho skepse a kritika vůči ideologii pokroku. Je to dále fakt, že ekologický postoj se jistým způsobem rovněž obrací proti osvícenství 18. století a jeho racionalismu, ale proti jeho jinému rysu, než bylo dříve obvyklé, totiž proti představě o nadvládě člověka nad přírodou a její naprosté instrumentalizaci (u některých ekologů se k tomu přidává nostalgii po starých formách obhospodařování půdy, což je zase návrat k nostalgii některých – především romantických – konzervativců). Také ekologickou kritiku dnešního antropocentrického pojetí světa je možno vidět jako obměnu kritiky obsažené v klasickém konzervatismu. Nakonec je to konzervatismu a ekologickému postoji společné vědomí omezených možností, nedokonalosti a naší

nejistoty týkající se vývoje života na zemi, distance obou postojů od utopických představ o ideální jednotě a jejich obrana přirozeně vzniklé plurality proti těmto představám.

Jakkoli se užitečnost některých hesel tohoto slovníku pro českého čtenáře může zdát sporná, neboť zabíhají do podrobností dějin německého a rakouského politického života, jako celek může tento Lexikon konzervatismu sloužit jako hodnotná informativní příručka v knihovnách politologických kateder. Hesla jsou zpracována na solidní úrovni, samostatnou hodnotu pak mají již zmiňované obsáhlé bibliografické seznamy. Je ovšem třeba mít na paměti, že okruhu tvůrců lexikonu je blízký především konzervatismus aristokratický s významným duchovním a kulturním rozměrem, jaký dnes nacházejí už téměř výhradně jen mimo mocensky relevantních politických stran.

Blanka Mouralová

Jiří Hanuš (ed.):

NÁBOŽENSTVÍ V DOBĚ SPOLEČENSKÝCH ZMĚN

Mezinárodní politologický ústav, Brno 2000

Jiří Hanuš, známý vysokoškolský učitel a publicista, je editorem sborníku „Náboženství v době společenských změn“. Vedle stejnojmenné editorovy úvodní stati sborník obsahuje pojednání Václava Umlaufa „Požehnání sekularizace“, stať Ivana O. Štampacha „Náboženské spektrum České republiky“, sociologický příspěvek Jana Spousty „České církve očima sociologických výzkumů“ a konečně příspěvek maďarského sociologa Miklóse Tomka „Marginalizace a opozice jako motivy izolacionismu a konzervatismu východoevropského katolicismu“.

V úvodním příspěvku se Jiří Hanuš pokouší nalézt pro čtenáře společná východiska k následujícím příspěvkům zejména v aspek-